

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Sčítanie ľudu 1930.

Československá republika.

1. strana.



Politický okres

Nový Jičín

Obec

Nová Bystřice

Osada (mestská čtvrť)

Místní část

Potok Velký

(t. j. část obce oddělená lezínkou, která má vlastní název)

Číslo domovní (přípisné)

481

U všech
obcí

ulica alebo námestie

číslo orientačné (v ulici, na námestí)

0

Meno majitele domu (název stavby)

Jan Černava

Z OBSAHU: MENTEL, A.: Využitie štatistických metód v etnografii
HERZÁNOVÁ, E.: Sčítanie ľudu z roku 1930 ako prameň pri
výskume rodiny
KILIÁNOVÁ, G.: Etnológia a sociálna/kultúrna antropológia: úvaha o
stave bádania na Slovensku
KANOVSKÝ, M.: Kognitívne vysvetlenie distribúcie niektorých
náboženských predstáv v oblasti Bielych Karpát
PODOLINSKÁ, T.: Nebezpečenstvo privilegovaných vízií alebo prečo
nezabiť draka

Prvá strana: Sčítací hárok z roku 1930 (výňatok), zo štúdie L. Herzánovej

Preklady: Andrej Mentel, Lubica Herzánová

Dear Reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions, etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P. O. Box 57, Nám. Slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.elis.sk>

ŠÉFREDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Lubica Droppová, Gyivicsán Anna, Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist, Milan Leščák, Martin Mešša, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek, Miroslav Válka

Slovenský národopis

ČASOPIS ÚSTAVU ETNOLÓGIE SLOVENSKEJ AKADEMIE VIED

VYDAVATEĽSTVO SLOVAK ACADEMIC PRESS, spol. s r. o.
BRATISLAVA

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online
sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV
(v obsahu farebne odlišené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné
zmluvy, sú vynechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com

www.cejsh.icm.edu.pl

www.cceol.de

www.mla.org

www.ulrichsweb.com

www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

ŠTÚDIE

- M e n t e l, Andrej: Využitie štatistických
metód v etnografii..... 5
- H e r z á n o v á, Ľubica: Sčítanie ľudu z roku
1930 ako prameň pri výskume rodiny..... 25

DISKUSIA

- K i l i á n o v á, Gabriela: Etnológia a
sociálna/kultúrna antropológia: úvaha
o stave bádania na Slovensku 45
- K a n o v s k ý, Martin: Kognitívne vysvetlenie
distribúcie niektorých náboženských predstáv
v oblasti Bielych Karpát..... 56
- P o d o l i n s k á, Tatiana: Nebezpečenstvo
privilegovaných vízií alebo prečo nezabíť
draka..... 70

MATERIÁLY

- S t o l i č n á, Rastislava: Súčasná podoba
svadby v obci Jánošík v Juhoslávii..... 79

ROZHLADY-SPRÁVY-GLOSÝ

- životnému jubileu univ. prof. PhDr. Jána
Michálka, DrSc. (Milan L e š č á k)... 86
- K jubileu Ingrid Kostovskej (Zuzana B e ň u š -
k o v á)..... 91
- K päťdesiatke Arneho B. Manna (Hana Z e l i -
n o v á)..... 92
- Lepoglava 2001 - Výstava „Čipka v škole“ a
medzinárodná konferencia „Ústredný čip-
kársky kurz vo Viedni“ (Juraj Z a j o n c)... 96
- Sakrálné pamiatky v múzeách (Ján D a n o)... 99
- Seminár „Tradícia a spoločensko-politické
zmeny“ (Zuzana B e ň u š k o -
v á)..... 101
- Medzinárodná vedecká konferencia „Literárna
mystifikácia, etnické mýty a ich úloha pri
formovaní národného vedomia“ (Zora
V a n o v i č o v á)..... 103

- Neobyčajná výstava o lacandónskych indiánoch
(Jana M a n n o v á)..... 104
- „V záhrade pokoja“. Výstava a vedecké
kolokvium o obyčajoch pri úmrtí a po-
chovávaní na Slovensku (Kornélia
J a k u b í k o v á)..... 106
- Výstava „Podpolianska výšivka v Detve“ (Igor
T h u r z o)..... 108

RECENZIE-ANOTÁCIE

- P. Dresch - W. James - D. Parkin:
Anthropologists in a wider world: Essays
on field research (Zuzana B ú r i k o v á) 110
- P. Ariès: Dějiny smrti I., II. (Margita J á g e -
r o v á)..... 113
- S. Blackmoreová: Teorie memů (Rastislava
S t o l i č n á)..... 115
- Etnológia a kultúrne dedičstvo (Zora
Apáthyová-Rusnáková)..... 116
- B. Gemerek: Slitování a šibenice (Ingrid
K u š n i r á k o v á)..... 120
- Česi na Slovensku (Eva K r á l i k o v á)... 121
- J. Jablonický: Podoby násilia (Natália V e -
s e l s k á)..... 124
- J. Čukan: Dolnozemske reflexie na nerolnícke
zamestnania (Zuzana B e ň u š k o v á)... 127
- M. Kováč - T. Podolinská: Lacandónci.
Poslední praví Mayovia (Marta B o t í -
k o v á)..... 129
- Obyčajové tradície pri úmrtí na Slovensku
(Magdaléna R y c h l í k o v á)..... 131
- M. Leščák: O asimilácii folklórnej a literárnej
komunikácie (Peter L i b a)..... 134
- Traditional Slovak Folktales (Tatiana
B u ž e k o v á)..... 138
- M. Rajský: Nebol som hrdina (Marta B o t í -
k o v á)..... 139
- M. Jahuainen: The Type and Motif Index of
Finish Belief Legends and Memorates
(Zuzana G a l i o v á)..... 140
- Anotácie

CONTENTS

STUDIES

- M e n t e l, Andrej: Application of statistical methods in Ethnography..... 5
- H e r z á n o v á, Lubica: On census from year 1930 as a source for family structure research..... 25**

DISCUSSION

- K i l i á n o v á, Gabriela: Ethnology and social/cultural anthropology: Essay on the state of research in Slovakia..... 45
- K a n o v s k ý, Martin: Cognitive Explaining of distribution of some religious representations in the region of White Carpathian Mountains..... 56
- P o d o l i n s k á, Tatiana: Danger of privileged visions or why not to kill a dragon..... 70

MATERIALS

- S t o l i č n á, Rastislava: Recent forms of wedding in the village Janoshik in Yugoslavia..... 79

NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

- Life Jubilee of Univ. Prof. PhDr. Ján Michálek, DrSc. (Milan L e š č á k)... 86
- Jubilee of Ingrid Kostovská (Zuzana B e - ň u š k o v á)..... 91
- The 50th Jubilee of Arne B. Mann (Hana Z e - l i n o v á)..... 92
- Lepoglava 2001 - Exhibition „Lace in the school“ and International Conference „Central lace course in Viena“ (Juraj Z a j o n c)... 96
- Sacral objects in museums (Ján D a n o).... 99
- Seminary „Tradition and social-political change“ (Zuzana B e ň u š k o - v á)..... 101

- International Scientific Conference „Literary mystification, ethnical myths...“ (Zora V a n o v i č o v á)..... 103
- Extraordinary exhibition on Lacandon Indians (Jana M a n n o v á)..... 104
- „In the Garden of Peace“ (Kornélia J a k u b í k o v á)..... 106
- Exhibition on Embroidery in the region Detva (Igor T h u r z o)..... 108

- BOOKREVIEWS-ANNOTATIONS 110

Errata

Reakcia sa ospravedľňuje za neuvedenie úplného údajá o autorstve v SN 3/49/2001 v správe o V. medzinárodnom letnom seminári pre študentov etnológie v Maďarsku, s. 399-400. Spoluautorkou uvedeného príspevku je i Natália Veselská.

ŠČÍTANIE ĽUDU Z ROKU 1930 AKO PRAMEŇ PRI VÝSKUME ŠTRUKTÚRY RODINY

LUBICA HERZÁNOVÁ

Mgr. Lubica Herzánová, Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 81364 Bratislava, Slovakia

Two major lines can be traced in the article. The first one deals with a critical view on population census as a source in the area of ethnological and social-historical research while the second concentrates on the use of this source in the family structure research according to the theory of ecotypes.

The official count of inhabitants or the census provides an insight into the structure of the population in a special time instant. As a source of information the census offers the benefit of using statistical quantifying methods during the evaluation procedure. At the same time it allows to concentrate on the individual cases.

The theoretical base of this article is the concept of ecotypes enriched by the results originating from fieldwork in the Nord-western Slovak region Kysuce, Nová Bystrica village. The combination of quantitative as well as qualitative sources allowed to show the family structure in the first half of 20th century and its relationship to labour organisation in agricultural society connected with the natural environment.

Kľúčové slová: štruktúra rodiny, historická demografia, kombinácia kvantitatívnych a kvalitatívnych prameňov, teória ekotypov

Key words: family structure, historical demography, combination of quantitative and qualitative sources, theory of ecotypes

Sčítania ľudu a ich využitie v rámci výskumu rodiny

Počas ostatného sčítania ľudu v Slovenskej republike v roku 2001 som si uvedomila, aký vzácny prameň pre budúcich historických demografov, etnológov a historikov, ale aj iné disciplíny v rámci sociálnych vied predstavuje, no je vzápätí skartovaný. Sčítanie ľudu patrí k najstarším štatistickým akciám na svete vôbec. Jeho charakter, ako aj kvalita údajov, ktoré zahrňovalo, súviseli s potrebami štátu. V minulosti, počnúc starovekom, sa sčítania robili najmä kvôli vojenským a daňovým účelom (KALIBOVÁ, K. 1993: 101). Ako píše Mária Kohútová, „materiály, ktoré sa používajú na výskum vývoja obyvateľstva v predštatistickom období, pred zavedením moderných štatistík obyvateľstva, vznikali zo všetkých možných dôvodov, okrem snahy poznať početnosť alebo zloženie populácie. Obvykle mali dokázať, že situácia je približne taká, ako si predstavuje ten, pre koho písomnosť vznikala, ale vykonávatelia súpisu sa snažili dokázať, že situácia je práve opačná. Čiže keď štát chcel poznať hospodársku situáciu obyvateľstva, aby stanovil výšku daní, počet majetných býval nízky a ich majetok malý“ (KOHÚTOVÁ, M. 1997: 62).

Súpis obyvateľstva, teda jednotná evidencia stavu obyvateľstva v celej habsburskej monarchii sa datuje až do roku 1754 v súvislosti s rozvojom absolutizmu a administratívy správneho štátu. František Bokesz považuje za prvé dôkladné a všeobecné sčítanie na území Slovenska sčítanie Jozefa II. z roku 1784. Zisťovalo sa v ňom náboženstvo, povolanie a stavovská príslušnosť obyvateľstva, teda presnejšie len mužov. U žien sa zapisoval len ich počet (BOKESZ, F. 1940:170). V rokoch 1791-92 Uhorský snem uznal potrebu ďalšieho sčítania, stručný zákon z roku 1802 ho nariadil vykonať podľa návodu, ktorý bol vyhotovený vo Viedni.¹ Vlastné sčítanie prebehlo v rokoch 1804-1805, no nezahrňalo ani šľachtický ani kňazský stav. Kompletne údaje sa navyše zapisovali opäť len u mužov, u ženy meno, rok narodenia a pomer k prednostovi domácnosti (BOKESZ, F. 1941:16-17). Napriek množstvu ďalších uskutočnených a neuskutočnených pokusov o rôzne súpisy obyvateľstva aj nasledujúcim sčítaniam z rokov 1850-51 a 1857 (Križan, P. 1941) boli pravidelné sčítania ľudu v Uhorsku zavedené až po rakúsko-uhorskom štátoprávnom vyrovnaní roku 1869 (MANNOVÁ, E. 2000:185). Uskutočnili sa v rokoch 1880, 1890, 1900 a 1910.

V Československu sa prvé sčítanie ľudu uskutočnilo v roku 1921 podľa zákona o sčítaní ľudu zo dňa 8. apríla 1920, č. 256 Zb. z. a n., ktorý zrušil všetky dovtedajšie nariadenia. Štruktúra sčítacích hárkov ostala v podstate veľmi podobná hárkom používaným počas obdobia monarchie. Podľa Vládneho nariadenia z 30. októbra 1920 sa medzi otázkami po prvýkrát objavila otázka, ktorá sa týkala národnosti. Odpoveď mala byť založená na priznaní materinského jazyka a sčítací komisár, rovnako ako samotní zapisovatelia mali k údajom pristupovať „se zvláštní svědomitostí a přesně podle pravdy“. Za správnosť informácií zapísaných v jednotlivých hárkoch však v konečnom dôsledku zodpovedal predseda len sčítací komisár: „V sčítacích arších smí komisař měniti údaj o národnosti jen tehdy, když jde o zřejmou nesprávnost“, bližšie okolnosti, kedy to tak je, však nariadenie nešpecifikuje. O ďalších zásahoch a vkladoch sčítacích komisárov v priebehu zapisovania obyvateľov do sčítacích hárkov budem hovoriť neskôr.

Novinkou v sčítaní ľudu z roku 1930, ktoré nás bude predovšetkým zaujímať, bolo zisťovanie plodnosti žien, predchádzajúce bydlisko, obyvateľstvo prítomné len počas momentu sčítania a s trvalým bydliskom v obci, údaje, ktoré sú potrebné pri zisťovaní štruktúry rodiny.

Okrem týchto sčítaní boli v rokoch 1919 a 1938 na Slovensku prevedené ďalšie súpisy obyvateľstva. Ich rozsah bol však obmedzený, keďže ich úlohou bola rýchla orientácia o pomeroch obyvateľstva najmä z hľadiska hospodárskej (profesijnej) a sociálnej štruktúry

obyvateľstva (HORVÁTH, P. 1940:125). Ďalšie sčítania sa uskutočnili v rokoch 1940 (len na Slovensku), v Československu v rokoch 1946-47, 1950, 1961, 1970, 1980, 1991 a nateraz posledné na Slovensku v roku 2001.

Sčítanie ľudu predstavuje prameň, ktorý poskytuje pohľad na štruktúru obyvateľstva v istom časovom priereze. Podáva teda statický obraz, na rozdiel napríklad od matrík, ktoré zaznamenávajú zmeny, ku ktorým v populácii dochádza v priebehu času. Ako prameň ponúka celý rad výhod. Jednou z nich je napríklad možnosť vyhodnotenia pomocou štatistických kvantifikačných metód a zároveň na druhej strane možnosť sústrediť sa na jednotlivé prípady. Vďaka tomu, že zachytáva všetko obyvateľstvo danej regionálnej jednotky, poskytuje podľa Josefa Ehmera (EHMER, J. 1980:106) informácie i o najnižších sociálnych vrstvách, ktoré častokrát ani nemali možnosť po sebe zanechať nejaké ďalšie písomné pramene.

Sčítacie hárky sa zachovali v podobnej forme v rôznych časových obdobiach a na rôznych miestach a vďaka tomu poskytujú možnosť diachrónneho i synchronného porovnania. Prestávajú byť len osamotenými rezmí stavu spoločnosti v danom časovom momente, umožňujú znázorniť dynamiku jej vývoja.

K informáciám zo sčítaní ľudu sa dá pristupovať rôznymi spôsobmi. Jedným z nich je práca so štatistikami, ktoré sú založené na výsledkoch jednotlivých sčítaní ľudu. Umožňujú nám sledovať demografické javy ako je napríklad pôrodnosť, úmrtnosť, špecifická úmrtnosť (napríklad úmrtnosť novorodencov), sobášnosť v čase a priestore. Táto metóda sa nazýva agregatívnou metódou (IMHOF, A. E. 1977:97).

Druhou možnosťou je práca so samotnými sčítacími hárkami. Tie poskytujú informácie potrebné na rekonštrukciu štruktúry rodiny. Dozvedáme sa o veku jednotlivých členov, o počte detí, povolaniach, sobášnom veku, veku pri druhých sobášoch vdov či vdovcov, trvaní vdovstva, ale nepriamo i tom, či obec bola endogamná alebo exogamná, o plodnosti a pôrodnosti v súvislosti s vekom matiek, alebo počtu detí narodených krátko po sobáši (máme na mysli obdobie kratšie ako osem mesiacov) a podobne.

Tretou možnosťou je genealogický prístup a vytváranie tzv. „rodostromov, rodových tabuliek“ (pozri ďalej IMHOF, A.E. 1977:106).

Informácie a výhody, ktoré tento prameň poskytuje, využívali od konca štyridsiatych, a najmä v päťdesiatych rokoch historickí demografi (počnúc Jeanom Meuvretom, Philippom Arièsom, Marcelom Reinhardom a inými...) vo Francúzsku. A. E. Imhof považuje ich práce za pionierske, hoci uznáva i prínos vedcov z iných krajín (napríklad z Anglicka, Belgicka, Nórska, Švédska a Nemecka) približne v rovnakom období (IMHOF, A.E. 1977:12 ff.).²

V šesťdesiatych rokoch čerpali z rôznych druhov súpisov obyvateľstva historici smeru New Urban History³ zvlášť pri výskume mesta. V tejto dobe nastal rozvoj i v rámci sociálnej histórie rodiny. Spomeňme napríklad Cambridge Group for the History of Population and Social Structure, ktorá síce zo začiatku pracovala výlučne s príkladmi z anglických sčítaní ľudu, ale v sedemdesiatych rokoch sa sociálna história rodiny priam „vrhla“ na výskum kvantitatívnych prameňov (a to najmä súpisov obyvateľstva a sčítaní ľudu) v širšom medzinárodnom a komparatívnom meradle. Toto obdobie by sa možno dalo nazvať zlatou érou kvantifikačných metód.

Podľa M. Mitterauera sa počiatkové úspechy vedcov v oblasti spracovávania a interpretácie kvantitatívnych prameňov, spomeňme napríklad výsledky metódy rekonštrukcií foriem rodiny v minulosti alebo radikálnu revíziu sociologických modelov evolúcie rodiny pomocou sčítaní ľudu, nevyhli neskoršej kritike.

Niektorým prácam extrémne orientovaným na spracovávanie údajov získaných z kvantitatívnych prameňov sa od konca sedemdesiatych rokov vyčíta to, čo Jean Paul Lehnrs

nazýva „počítaním mužských nôh“⁴ (LEHNERS, J.-P. 1997:145), teda prílišné sústredenie sa na čísla a z neho vyplývajúca istá sterilita, v ktorej sa stráca ľudský rozmer, človek samotný.

M. Mitterauer (MITTERAUER, M. 1986:188) spomína i inú nevýhodu kvantifikačného smeru v sociálno-historickom výskume rodiny - pri výbere prameňov sa totiž vynechávajú tie pramene, ktoré nie sú štandardizované, a teda nie je možné ich štatisticky vyhodnotiť.

Vynechaním prameňov tohto typu (napríklad kroniky, pamätné knihy, listy, denníky a pod.) by sme sa obrali o možnosti poznania iného druhu. V neposlednom rade by sme prekrútili bádanie do úplne opačného smeru: nie od otázok a problémov k prameňom - ale od prameňov k vytýčeniu si otázok a problémov výskumu. Voľba prameňa by ale naopak mala podliehať nastolenému problému.

V posledných dvadsiatich rokoch sa preto v súvislosti s prebiehajúcimi spoločenskými zmenami zjavujú nové ťažiskové témy, ako napríklad sobášne správanie sa,⁵ ilegilita,⁶ výskum krstných mien,⁷ v súvislosti so starnutím populácie v Európe výskum očakávanej dĺžky života,⁸ príbuzenských štruktúr,⁹ ale aj urbanizácia a migrácie¹⁰ či mentalita alebo spojenie s rôznymi odbormi medicíny.¹¹

Jednou z nových tém bola i koncepcia ekotypov rodiny, o ktorej bude reč neskôr. Ako hlavný prameň pre minulé obdobia využíva práve súpisy obyvateľov a sčítania ľudu. Na našom území sa problematike „ekotypov“ intenzívnejšie venoval Jiří Langer (LANGER, J. 1994),¹² v rámci sociálnej histórie (jeho štúdia sa zaoberá obdobím 18. storočia) alebo etnológie sa však nenašlo veľa prác, ktoré by využívali a analyzovali kvantifikačné pramene. Na rozdiel od našich západných susedov, kde je historická demografia a s ňou súvisiaci výskum založený na kvantifikačných prameňoch naplno rozvinutý, spomeňme napríklad len autorov ako Eduard Maur, Pavla Horská, Jan Horský, Markéta Seligová¹³ a iní, na Slovensku je počet podobných prác pomerne nízky. Bibliografia Márie Kohútovej (1991) či jej príspevok o stave demografického bádania na Slovensku to dokazuje. Autorka samotná v ňom priznáva, že produkcia prác v jednotlivých rokoch je veľmi rozdielna. „Poukazuje to na nesystematickosť práce, a teda malý záujem o vývoj obyvateľstva“ (KOHÚTOVÁ, M. 1997:63ff).

Na tomto mieste by som rada spomenula aj práce, ktoré pochádzajú z pera etnológov, napríklad Marty Botíkovej (SIGMUNDOVÁ, M. 1982), diplomovú prácu Márie Machajdíkovej-Čičelovej o garbiarskej rodine v Brezovej pod Bradlom, a tiež nepublikované výsledky archívnych a terénnych výskumov študentov seminára Etnokultúrne aspekty výskumu rodiny na Katedre etnológie FF UK v Bratislave od roku 1997, ktorý vedie M. Botíková, či štúdiu Petry Lárišovej o židovskej komunite v Bratislave podľa sčítania ľudu z roku 1940.

Výskum ekotypov rodiny

Ako som už uviedla, vďaka svojmu charakteru ponúka sčítanie ľudu pohľad nielen do vnútra rodiny alebo domácnosti, ale i do celkovej sociálnej štruktúry spoločnosti. Inak povedané, veľká výpovedná hodnota tohto prameňa spočíva v chápaní jednotlivca v úzkom spojení s rodinou a domácnosťou v rámci širšieho spoločenstva. Sčítacie operáty nám umožňujú sledovať vzájomné úzke prepojenie mikroštruktúry a makroštruktúry spoločenstva. Umožňujú sústrediť sa na poznatky o zložení rodiny a počte členov, teda o veľkosti domácnosti, ale zároveň je možné hľadať súvislosti s hospodárením rodiny. Z tohto predpokladu vychádza teória ekotypov rozpracovaná v osemdesiatych rokoch 20. storočia Michaelom Mitterauerom a jeho spolupracovníkmi na Inštitúte pre hospodárske a sociálne dejiny Viedenskej univerzity.

Východisková hypotéza M.Mitterauera (MITTERAUER, M. 1986:188) predpokladá, že v historických dobách (štúdiá sa venuje obdobiu sedemnásteho až devätnásteho storočia) existovali vo vidieckom prostredí určité "ekotypy", ktoré sprostredkovane - cez nevyhnutné, resp. najracionálnejšie formy organizácie práce - ovplyvňovali štruktúru rodiny prevládajúcu v danej lokalite.¹⁴ Pod "ekotypmi" rozumie spôsoby hospodárenia, dominantné v danom regióne, ktoré vznikli v dôsledku prispôsobenia sa získavania obživy danostiam prírodného prostredia.¹⁵

To však neznamená, že okrem dominantného spôsobu hospodárenia sa v regióne nevyskytovali i iné spôsoby obživy, dôležitým faktom ale ostáva ich doplnkový charakter, a preto nie sú pri určovaní ekotypov rozhodujúce.

Ekotypologické videnie sa zameriava na problém,

- do akej miery sa organizácia práce v jednotlivých oblastiach s charakteristickým spôsobom hospodárenia spoliehala na vlastné pracovné sily, do akej miery sa v nej využívali cudzie pracovné sily,

- čo sa vlastne dá chápať pod pojmom rodinné hospodárenie.

Táto otázka nás dovedie k ďalším problémom:

- odkiaľ získavala rodina potrebné pracovné sily,

- ako vyzerala skladba rodiny ako pracovnej jednotky,

- aké bolo dedenie hospodárskej jednotky v slede generácií.

S dvoma poslednými sa spája hľadanie odpovede na otázku,

- akú úlohu v oboch zohráva potomok - ako pracovná sila i dedič?

V práci, ktorá sa venovala vzťahu rodinnej štruktúry a rodinného hospodárenia v súvislosti s prírodným prostredím na Kysuciach, som sčítacie hárky z roku 1930 využívala ako jeden zo základných prameňov. Pre zložitosť problému a množstvo získaného pramenného materiálu som sa sústredila na jednu obec - Novú Bystricu. Rok sčítania ľudu 1930 som zvolila predovšetkým preto, že obdobie medzivojnových rokov bolo možné zachytiť i v spomienkach informátorov.

Pre doplnenie informácií som používala aj iné pramene, ktoré dokresľujú zloženie a štruktúru obyvateľstva - vychádzala som aj z informácií, získaných z cirkevných sobášnych a krstných matrík obce Nová Bystrica.¹⁶ Kvantifikačné pramene - najmä sčítacie hárky ponúkajú pohľad nielen do vnútra rodiny alebo domácnosti, ale i do celkovej sociálnej štruktúry spoločnosti. Zaujímala ma tiež štruktúra zložená zo živých ľudí, medzi ktorými existujú vzťahy a city. Tento prístup vychádzal najmä z terénneho výskumu, Pamätnej knihy obce Nová Bystrica a odbornej literatúry.

Pokúsila som sa obohatiť Mitterauerovu koncepciu ekotypu rodiny o informácie z oblasti rodinného života, získané metódou interview s informátormi, ktorú on kvôli časovému ohraničeniu, vyplývajúcemu z charakteru sociálno-historického bádania a zamerania jeho štúdie, nevyužíval. Rodinu som sa snažila vnímať ako dynamickú sieť vzťahov, kde jednotliví členovia konajú v súvislosti s majetkovými pomermi i pod vplyvom citových väzieb zároveň. Tak sa muži, ženy, starí a mladí príslušníci jednotlivých generácií javili aj ako historické subjekty.

Obec Novú Bystricu z kysuckého regiónu som si zvolila i preto, že v prvej polovici dvadsiateho storočia poľnohospodárska výroba Kysúc, ktorá bola v tomto období dominantnou aktivitou, zachovávala podstatné znaky hospodárenia predindustriálnych dôb.

Bolo však neopodstatnené mechanicky prenášať charakteristické črty modelu M. Mitterauera do prostredia Kysúc. Uvedomovala som si rozdiely medzi rakúskym prostredím

a našou oblasťou. Rakúsko patrí do oblasti so západným typom rodiny, Slovensko leží na hranici medzi východným a západným typom (ktorú určil v r. 1965 J. Hajnal na základe sobášneho veku, počtu služobníctva a počtu osôb, ktoré manželstvo počas svojho života vôbec neuzavreli).¹⁷ Na území Slovenska princíp príbuznosti pri vytváraní zoskupení žijúcich v jednej domácnosti dominoval, no za istých podmienok bol narušaný. V súlade s hypotézou M. Mitterauera som sa sústredila na prítomnosť čelade, počet nájomníkov (hofierov) a domkárov, ktorí boli, podobne ako hofieri, odkázaní na nájomnú prácu.¹⁸ Podiel skupín, ktoré M. Mitterauer nazýva „podroľníckymi vrstvami”,¹⁹ na počte obyvateľstva mi pomohol sledovať už spomínaný problém: aké ekonomické a iné podmienky sú potrebné na to, aby rodina okrem pracovných síl, pochádzajúcich z vlastných radov (deti, príbuzní) najímala pracovné sily zvonka, a akú formu získavania pracovných síl uprednostňovala.

Kritické hodnotenie prameňa – sčítacích hárkov z roku 1930

Pri pokuse o interpretáciu musíme zohľadniť niekoľko faktov, ktoré sa týkajú spomínaného kvantitatívneho prameňa. Výhodou je zapisovanie údajov do vopred pripraveného formulára, ktoré nám teoreticky zabezpečilo zapísanie rovnakých faktov u všetkých zapísaných. Sú to: miesto bydliska - politický okres (v našom prípade Kysucké Nové Mesto), obec (Nová Bystrica), osada (mestská štvrť), miestna časť (t.j. „časť obce oddelene ležiaca, ktorá má vlastný názov”), domové číslo (popisné) a nemenej dôležitý údaj o majiteľovi domu. Ďalej sa zapisoval počet bytov v jednom dome a počet osôb v dome. Problémy s interpretáciou údajov, ktorý sa týkal počtu bytov, spomeniem neskôr.

U konkrétnej osoby sa zapisovalo priezvisko (meno rodinné – no u žien sa nezapisovalo meno rodné, ktoré by nám uľahčilo hľadanie vzájomných príbuzenských vzťahov v nejasných prípadoch), meno (krstné alebo rodné), príbuzenský alebo iný pomer k prednostovi domácnosti. V popisnom hárku nechýbajú údaje o pohlaví, presnom dátume narodenia, rodinnom stave (slobodný, ženatý, ovdovený, rozvedený, rozlúčený a okrem toho u detí do dokončeného štrnásteho roku aj údaj o tom, či sú siroty alebo polosirotky po matke či otcovi).

Ďalej sa zapisovalo u žien, ktoré boli alebo sú vydaté, dátum posledného sobáša, u ovdovených i dátum ovdovenia, počet detí narodených v poslednom manželstve - všetkých živo narodených a koľko z nich zomrelo. Viac údajov by sme samozrejme získali, keby zapisovanie týchto údajov nebolo ohraničené len na ženy.

U všetkých osôb sa zapisovalo rodisko (rodná obec, politický okres, krajina), a ak „sčítaný” občan nebyval v obci od narodenia, zisťovalo sa, kedy a odkiaľ sa prisťahoval, štátna príslušnosť, domovská príslušnosť, národnosť, vierovyznanie, znalosť čítania a písania (u osôb starších ako 6 rokov - či vie čítať i písať, alebo len čítať, alebo nevie ani čítať ani písať).

Ďalší okruh otázok vo formulári sa týkal povolania: jeho druhu (hlavné, vedľajšie, prípadne ďalšie vedľajšie povolanie), postavenia osoby v povolaní a bližšieho označenia závodu a miesta závodu, v ktorom hlavné povolanie vykonáva. Zapisovalo sa aj to, či je osoba v obci prítomná trvalo alebo len dočasne (ak dočasne, bolo treba uviesť i jej riadne bydlisko).

Predposledná časť sa týkala telesných chýb („či je slepý na obe oči, hluchý, nemý, hluchonemý, či nemá ruku alebo nohu”). Napokon sa v poznámke ponechával priestor pre zapísanie informácií, ktoré sa nehodili do žiadnej kolónky formulára, ale boli doplnením údajov o zapísanom. Na zadnej strane formulára sa nachádzal priestor vyhradený na záznamy o osobách, ktoré boli v noci z 1. na 2. decembra 1930 dočasne neprítomné (pozri vzor sčítacieho hárku).

Priebeh sčítania ľudu pomerne presne určuje Vládne nariadenie č. 86 zo dňa 26. júna 1930 o sčítaní ľudu v roku 1930. Napriek tomu i vopred daným kolónkam sa pri spisovaní údajov vyskytli rozdielne zápisy. Záviseli od samotných obyvateľov Novej Bystrice, i od osobnosti zapisovateľa - sčítacieho komisára, ktorému zákon predsa len poskytoval škálu možností (pozri nižšie).²⁰ Pamäťové nedostatky i iné danosti (podmienené psychikou človeka, jeho rodinným zázemím i vyššími štruktúrami - spoločnosťou) spôsobili napríklad rozdielnú voľbu slov a rozdielnu mieru svedomitosti pri zisťovaní a zapisovaní údajov.

Ak budem v kritickom hodnotení prameňa postupovať od začiatku podľa otázok určených sčítacími hárkami: výsledkom sú napríklad zápisy počtu bytov v jednom dome (v sčítacom hárku kolónka č. 1), ktoré v mnohých prípadoch nesúhlasia so skutočnosťou. Sčítacie hárky správne rozlišujú pojmy "dom" a "domácnosť".

Všetci obyvatelia domu pod jedným číslom sa nedajú vždy považovať za jednu domácnosť. Problém ale vyplýva z faktu, že sčítacie operáty ani sčítací komisári nerozlišovali pojem "domácnosť", "byt" a "rodina". Rozhodla som sa pre používanie týchto termínov tak, ako ich charakterizovala S. Švecová. Hlavným znakom domácnosti sú podľa nej ekonomické väzby medzi spolu žijúcimi členmi. "Podstatným rozdielom medzi rodinou a domácnosťou je reprodukčná funkcia rodiny spájajúca rodičov s deťmi v kontinuite generácií. Z nej vyplývajú ďalšie funkcie (ako výchovná, ochranná, kultúrna), obnovujúce rodinu v priebehu pokolení." (BOTÍKOVÁ, M. - ŠVECOVÁ, S. - JAKUBÍKOVÁ, K. 1997:9)

V spomenutom príklade zápisu počtu bytov sa pojem "byt" stotožňuje s pojmom "domácnosť", ktorej "prednosta" je kľúčovou osobou v určovaní príbuznosti či iného vzťahu jednotlivých členov domácnosti (v sčítacom hárku kolónka č. 4). Označenie "prednosta domácnosti" nemuselo vždy znamenať gazdu - vedúceho skupiny v jednej domácnosti spolu žijúcich členov, spojených ekonomickými väzbami. Tento pojem označuje v sčítacích hárkoch často aj človeka (väčšinou muža), ktorý má manželského partnera/ku, prípadne majú aj deti. Ten istý však mohol žiť v jednej domácnosti so svojimi rodičmi, či rodičom alebo súrodencami, z ktorých rodičia, či iní súrodenci zaujímali status gazdu. Nemal teda vlastnú domácnosť, ktorej mohol byť "prednostom". Za rozlišujúce kritérium pri určovaní členov patriacich do jednej domácnosti môžeme považovať údaje o vlastníctve domu alebo majetku. Sprostredkujú nám ich označenia povolania - "roľník na vlastnom majetku", "roľník u otca", "roľník u matky" či "roľník na svokrinom hospodárstve". Ako sme už spomenuli, osoby žijúce v jednej domácnosti boli spojené ekonomickými väzbami - hospodárili teda na spoločnom majetku.

Pre lepšie pochopenie uvádzame príklad (obrázok č. 1): V dome č. 4 žili dve rodiny. Nás zaujíma prvá z nich. Ako jeden "prednosta domácnosti" je zaznamenaný otec - "roľník na vlastnom hospodárstve". Ako druhý "prednosta domácnosti" je zapísaný jeho syn (má manželku a ročného syna), jeho povolanie je "roľník u otca". Nie je teda samostatným gazdom. Iný prípad nájdeme v dome č. 6, kde sú majiteľmi domu obaja rozdelení bratia. Každý hospodáril na vlastnom majetku a bol samostatným gazdom, v tomto prípade i "prednostom domácnosti". Problematické je určovanie, v akom príbuzenskom vzťahu sú dvaja spolumajitelia domu, ktorí majú rovnaké priezvisko a každý hospodári na vlastnom majetku. Môže ísť o rozdelených bratov či bratrancov, alebo osoby zo širšieho príbuzenského okruhu (napríklad v dome č. 59). Nie v každom prípade sa dá chýbajúci údaj získať z iného prameňa.

Kolónka, označená v sčítacom hárku č. 2, sa týka priezvisk. V niektorých prípadoch sa, žiaľ, stretávame so zapísaným priezviskom bez „prímenia“, ktoré by často mohlo pomôcť

pri objasňovaní príbuzenských vzťahov. Pri sledovaní priezvisk nám neujdu zjavné problémy s prechýľovaním -ová či -ská v ženských priezviskách, ktoré často chýbajú, alebo sú zapísané rôzne (jedna žena so -ská, ďalšia s -ová a tretia dokonca bez prípony) dokonca v rámci jednej rodiny. Tvorenie ženských priezvisk príponou -ová môžeme nájsť už v stredo-vekých písomných pamiatkach (napr. Žilinská mestská kniha),²¹ zavádzajú ho ale až Pravidlá slovenského pravopisu z roku 1931 (POVAŽAJ, M. 1983:268). To by mohlo vysvetľovať prípadný zmatok v zapisovaní ženských priezvisk.

V časti týkajúcej sa pomeru k "prednostovi domácnosti" (v sčítacom hárku č. 4) nájdeme často nedôsledné zápisy, v ktorých chýbajú charakteristiky členov - popisy ku komu patria, kto je či nevesta, kto je či syn, dcéra, vnuk, vnučka atď. Problematické je takisto používanie rôznych termínov označujúcich členov rodiny, a to i zo strany sčítacích komisárov rovnako ako zo strany samotných sčítaných.

Všeobecne by sa dalo v prípade dátumov pripomenúť (v sčítacom hárku č. 6, 12 a u žien č. 8), že najmä starší si presne nepamätali rok narodenia (od cirkevnej matriky sa často odlišoval i o tri a viac rokov) či sobáša (tu bola situácia o trochu presnejšia - údaje v sčítacích hárkoch sa odlišovali od tých z matriky najviac o jeden rok), čo spôsobovalo problémy najmä v overovaní a dopĺňaní informácií z iných druhov prameňov, v ktorých sa orientujeme podľa dátumov narodenia či sobáša a podľa mien a priezvisk (cirkevné matriky).

Rodinný stav (v sčítacom hárku č. 7) bol kategóriou, v ktorej sa najproblematickejšou zdala byť časť o určovaní postu siroty. I u detí do štrnásť rokov často chýbalo toto označenie, hoci po overení údajov v cirkevných matrikách vyšlo najavo, že niekoľko detí sirotami bolo, aj keď sa podľa sčítania ľudu ako siroty nejavili.

Už som spomenula kolónky č. 8, 9 a 10, ktoré sa vyplňovali len pri ženách. Ak by sme údaje o dátume posledného sobáša a ovdovenia, počte detí živo i mŕtvo narodených poznali i u mužov, bolo by overovanie informácií v iných druhoch prameňa jednoduchšie a v mnohých prípadoch nepotrebné.

Ďalším zaujímavým faktom je nerozlišovanie medzi deťmi: v kolónke "počet detí živo narodených v poslednom manželstve / z toho zomrelo" (v sčítacom hárku č. 9, 10) dochádzalo k zámene detí z minulých manželstiev i predmanželské deti, ktoré mali so svojim budúcim manželom alebo s iným mužom, a ktoré terajší manžel prijal za svoje.

Pre mňa zaujímavé boli najmä údaje zapísané v sčítacom hárku pod č. 18, 19 a 20 - teda údaje o povolani. Často sa dala nájsť v mužovej neprítomnosti žena zapísaná ako "roľníčka na vlastnom hospodárstve" či "vlastníčka hospodárstva". O tom, že jej postavenie nebolo výlučné, svedčí napr. v č. domu 11 zápis u syna - "roľník na majetku rodičov" a nie majetku matky. Žena v mužovej neprítomnosti svojho manžela často zastupovala, preberala na seba značnú časť jeho povinností. Preto sa pri sčítaní zahlásila ako "majiteľka domu" či "roľníčka na vlastnom majetku".

O dôležitosti týchto údajov som hovorila i pri probléme, ktorý sa týkal "prednostu domácnosti".

Poradie zapísaných členov sa začína gazdom - "prednostom domácnosti", jeho manželkou, potom nasledujú ich deti, ak majú manželského partnera, ten nasleduje hneď po nich, po ňom deti - teda vnúčatá prvého páru. Každá z týchto jadrových rodín nasleduje v chronologickom poradí. Po nich nasledujú slobodné deti prvého manželského páru. Na konci sú zapísaní zväčša starí ľudia a postihnutí členovia rodiny. V niektorých prípadoch je napríklad postihnuté dieťa napísané medzi deťmi ako posledné, hoci chronologicky by malo nasledovať na začiatku. Napokon nasledujú sluhovia a slúžky.

Podľa poradia zapísaných členov domácnosti žiaľ nemôžeme vždy zistiť, aké postavenie

v nej zaujímali, hoci by sa nám to mohlo na prvý pohľad zdať, lebo nie všetci sčítací komisári dodržiavali túto schému.

Vrátim sa ešte ku vkladu sčítacích komisárov pri zapisovaní údajov do sčítacích hárkov. Možnosť vyjadrenia nachádzali v poslednej kolónke hárku - poznámke. Tu nachádzame napríklad údaje o zomrelých nemanželských deťoch alebo o neprítomných osobách (o žene - "má muža v Amerike", muž - "je v árešte" ...). Naproti tomu zadná strana, kde sa mali nachádzať tieto údaje o osobách dočasne neprítomných, bola vyplnená len v jednom prípade.

Rada by som spomenula príklad zásahu sčítacieho komisára šiesteho obvodu, rodáka z Kozlovic, okres Místek. V dome č. 435 žila tridsaťosemročná vdova "krajčírka - majiteľka závodu" s dvoma deťmi (jedenásť- a osemročným), slúžkou v domácnosti a svojím otcom a macochou, ktorí boli označení ako "výmenkári" (obrázok č. 2). Použitie pojmu, s ktorým som sa v teréne Novej Bystrice inak nestretla, mohol súvisieť s faktom, že majiteľka domu sa spolu s otcom prisťahovala z Čiech. Druhý prípad "výmenkára" nájdeme v dome č. 468 (obr. 3). Tentokrát je to matka žijúca so svojou dcérou a ženatým synom, ktorý je majiteľ domu a roľník na vlastnom majetku, a štyrmi vnúčatami. Ako sme už spomenuli, s pojmom "výmenok" sme sa v oblasti Novej Bystrice nestretli, v tomto prípade ho použil sčítací komisár na pomenovanie stavu, ktorý mu azda pripomínal ustanovizeň, ktorú poznal zo svojho domáceho prostredia.

Peter Salner vo svojej štúdii, ktorá sa venuje riečnickej rodine, spomína "vímluvnicu, vímienek" ako označenie určitej časti majetku, ktorú si rodičia ponechávajú po rozdelení majetku medzi deti ešte počas svojho života (SALNER, P. 1981). Ako som už spomenula, v teréne Novej Bystrice som sa s ním nestretla.²²

Na druhej strane sa niekedy vďaka omylom sčítacích komisárov dozvieme i údaje, ktoré zapísané byť nemuseli (ako napríklad údaje v kolónkach č. 8, 9, 10 i u mužov), či zapísanie neprítomných osôb na prednej strane sčítacieho hárku s poznámkou, kde sa dotýčný nachádza ("v Amerike", "v tejto dobe je v árešte" a podobne).

Práca s informáciami získanými zo sčítania ľudu

Údaje získané zo sčítania ľudu som sa rozhodla zobrazit' v grafoch, ktoré znázorňujú modus²³ – najčastejší výskyt daného javu, ktorý ma zaujímal, nie jeho priemerné hodnoty. Vyhodnotenie grafov som potom kombinovala s výpoveďami informátorov a s údajmi, ktoré som získala z literatúry.

Počas výskumu bolo dôležité mať na zreteli, že obec Nová Bystrica leží v horskej oblasti. Členitý terén a nízka bonita pôdy spolu s vlhkými a studenými klimatickými podmienkami, ktoré spôsobili nízku úžitkovosť pôdneho fondu, zapríčinili zvýšený dôraz na lúčne hospodárstvo, chov dobytka a lesné hospodárstvo. Roľníctvo a chov dobytka ako hlavné zamestnania boli úzko prepojené. Určujúci charakter pre spoločenské postavenie malo na prvom mieste roľníctvo. Na druhom mieste v poradí dôležitosti bol počet chovaného hovädzieho dobytka, ďalej oviec a ošípaných.

Tieto hlavné odvetvia zamestnania obyvateľov Novej Bystrice som dala do súvisu so štruktúrou rodín. Typy rodín som určovala na základe sčítacích operátov z r. 1930 podľa hlavy rodiny - "gazdu" a použila som triedenie podľa S. Švecovej a P. Lasletta.²⁴

Podľa informácií zo sčítania ľudu z roku 1930 bol počet nerodinných domácností pri výskume zanedbateľne malý (12). Sústredila som sa na 535 rodín, žijúcich v samostatnom byte a samostatne hospodáriacich.

Pomer nukleárnych rodín (typ L3) k rozšíreným a komplexným rodinám (typ L5 a „veľkorodín“ typu „joint family“) bol 236 : 299, čo znamená, že približne na päť rodín



rozšírených a komplexných pripadajú štyri nukleárne. Ako píše S. Švecová, nukleárne rodiny "tvorili v každom období stálu súčasť spoločenskej skladby dedín" (BOTÍKOVÁ, M. – JAKUBÍKOVÁ, K. – ŠVECOVÁ, S. 1997:27). Tento fakt súvisí s cyklickou zmenou skladby rozšírených a komplexných rodín, z ktorých sa po rozdelení alebo oddelení synovských rodín vytvorili rodiny nukleárne.

Významnú úlohu zohrávalo i prírodné prostredie uzavretého horského regiónu, lebo podmieňovalo potrebu sebastačnosti a vytvorilo tak ideálne podmienky pre existenciu komplexných foriem rodiny.

Pracovné sily pre hospodárenie v spomínaných dvoch odvetviach sa obyvatelia snažili v prvom rade zabezpečiť vlastnými členmi. Dospelé deti ostávali na rodnom majetku i po svadbe a spolu s vlastnými deťmi prispievali k práci na rodinnom hospodárstve. Keďže medzi prvým a posledným dieťaťom v manželstve bol často vekový rozdiel i vyše dvadsať rokov, vek posledného dieťaťa bol skoro rovnaký ako vek prvého vnúčaťa. Na druhej strane doma potom ostávali i potomkovia, ktorí už nenašli uplatnenie v poľnohospodárskom hospodárení rodiny.

Podmienky vytvorené prírodným prostredím v kombinácii s vrchnostenskými zásahmi (tereziánska reforma, povolenie reálnej del'by, zákon o zrušení poddanstva, ktorý sa vzťahoval len na urbársku pôdu...), vysokou pôrodnosťou a faktom, že priemyselňovanie sa celej oblasti Kysúc dotklo len okrajovo, spôsobili nízku životnú úroveň obyvateľstva.

I v prvej polovici 20. storočia sa obyvateľstvo neraz pohybovalo v začarovanom kruhu alkoholizmu a biedy. Spomínané faktory zapríčinili v predošlých storočiach vznik tzv. doplnkových zamestnaní (ako napr. drotárstvo, sezonárstvo, pltníctvo, furmanstvo ...) spojených s krátkodobým, ale i dlhodobým odchádzaním z domova. Práve forma komplexných rodín umožňovala odchod mužov a žien (žien koncom 1. polovice 20. storočia) a dokonca i celých manželských párov za zárobkami, bez ktorých by rodina často nevyžila.²⁵

Ako som už spomenula, hlavnými pracovnými silami v rámci rodinného hospodárenia boli členovia rodiny, medzi nimi i deti. Grafy č. 1 a č. 2 sprostredkujú údaje o počte detí v r. 1930: v prvom prípade v manželstvách uzavretých medzi rokmi 1908-1912, v druhom v manželstvách, kde aspoň pre jednu osobu bolo toto manželstvo druhým (teda aspoň jedna osoba je ovdovená).

Predpokladala som, že rok 1930 zachytáva rodinu vytvorenú manželstvom uzavretým v rokoch 1908-1912 tesne pred fázou, v ktorej najstaršie deti (vo väčšine prípadov dcéry) rodinu opúšťajú. Tak by sme mali dospieť k najrozšírenejšiemu výskytu počtu detí v rodinách - ako vidíme, najvyššie hodnoty nadobúda graf pri počte 4 detí, tesne za ním počet detí 3 a 5. Počet detí v druhom prípade stúpa zo 4 na 5, 6, 7 a i 7.

Všeobecný predpoklad o väčšine rodín mnohodedných s počtom detí 9-15 údaje zo sčítania ľudu nepotvrdili. Tento fakt súvisí s vysokou úmrtnosťou novorodencov a detí vôbec.²⁶ Približne tri štvrtiny rodín boli postihnuté stratou potomka.

Špeciálny problém tvoria nemanželské deti. Podľa údajov zo sčítania ľudu som prišla k nasledujúcim počtom: Na 609 vydatých žien pripadá 94 slobodných matiek, čo znamená, že približne každá šiesta až siedma žena bola slobodnou matkou.

V Novej Bystrici pripadá na 535 rodín 94 slobodných matiek a 127 nemanželských detí.²⁷ Na jednu rodinu tak pripadá asi 0,25 nemanželských detí a asi 0,18 slobodných matiek. Na slovenské pomery sú to vysoké čísla.²⁸ Narodenie nemanželského dieťaťa bolo

tolerované pravdepodobne aj kvôli potrebe pracovných síl, ktoré sa zabezpečovali v prvom rade z rodinných príslušníkov.²⁹

Vysoký počet slobodných matiek súvisel s voľnými predmanželskými sexuálnymi vzťahmi. Sídlna štruktúra (voľné reťazové a rozptýlené osídlenie) a spôsob hospodárenia (individuálne pasenie na vzdialených „bačoviskách“, ktoré bolo prácou mladých ľudí) boli, ako som už spomenula, podmienené danosťami prírodného prostredia. Prírodné prostredie tak nepriamo vytváralo predpoklad pre nízku mieru sociálnej kontroly.

Predmanželské sexuálne vzťahy boli tolerované, pokiaľ nedošlo k viditeľným následkom.³⁰ Podľa sčítania ľudu z r. 1930 bol najčastejší vek slobodných matiek pri narodení prvého dieťaťa a vek prvorodičiek v manželstve rovnaký - 21 rokov (Grafy č. 3 a č. 4). Nešlo teda len o to, že by sa slobodnou matkou stala stará dievka kvôli biologickej potrebe stať sa matkou napriek slobodnému stavu, ale o to, že voľné predmanželské sexuálne vzťahy sa pri danom stave regulácie pôrodnosti spravidla skôr či neskôr skončili narodením dieťaťa. V mnohých prípadoch bolo len otázkou času, či sobáš predstihol pôrod alebo opačne.

Členom rodiny sa nestal človek len narodením. Najmä pre dievčatá bola pri patrilokálnom usídlení manželov zmena rodiny bežným javom. Otázke výberu manželského partnera sa prikladal veľký význam. Mňa zaujímali (okrem vierovyznania, miesta pôvodu a vzdelania) najmä ekonomické kritériá v súvislosti s vekom a stavom budúcich manželov. Ekonomické kritérium pri výbere manželského partnera patrilo v Novej Bystrici k najdôležitejším. Žiadanými vlastnosťami bola majetnosť a pracovitosť. Rodičia i ostatní členovia rodiny (najmä ženy) doň preto zasahovali. Sobáš proti vôli rodičov bol prakticky nemožný.

Nízky sobášny vek (v porovnaní s krajinami na západ od Hajnalovej línie) umožňoval dopĺňanie pracovných síl do rodiny. Najväčšie množstvo žien sa sobášilo vo veku 19-21 rokov, mužov okolo 25-26 rokov. Za starú dievku bola považovaná žena staršia ako 25 rokov a muž starší ako 30 rokov. Dievky sa snažili tomuto osudu vyhnúť, aby netrpeli posmeškami či dokonca odsúdením zo strany spoločenstva.

Riešením nevýhod spojených so starodievctvom alebo existenciou nemanželského dieťaťa boli sobáše s vdovcami alebo starými mládencami, ktoré boli považované za menej hodnotné. Naopak, pre vdovca bola potreba ženskej pracovnej sily natoľko dôležitá, že prižmúril oko i nad prípadnými chybami svojej nastávajúcej.

Grafy č. 5 a č. 6 podľa údajov zo sčítania ľudu z r. 1930 zobrazujú vek vdov a vdovcov pri druhom sobáši: graf č. 6 zobrazuje 50 z 91 všetkých vdovcov, čo je viac ako polovica, ktorí sa znovu oženili. V porovnaní s vekom žien vidíme výskyt druhých sobášov mužov i v pomerne vysokom veku. Druhý sobáš súvisí s potrebou ženskej pracovnej sily v rodine v každom období života muža. Graf č. 5 zobrazuje 16 z 97 (+ 40 vdov, u ktorých chýba niektorý z údajov, čo znemožnilo zaradenie) všetkých vdov, ktoré sa znovu vydali. V porovnaní s mužmi - vdovcami nás na prvý pohľad upúta nízky počet znovu vydatých žien. V ich prípade totiž situáciu komplikovali deti zosnulého manžela. Pri patrilokálnom usídlení rodiny patrili do rodiny otca, kde mali i dedičské právo. Ak by rodinu opustili, toto právo strácajú. Najväčšiu šancu opäť sa vydať mali vdovy bez detí, ktoré by sa v inom prípade vrátili k rodičom. Bezdetných vdov bolo podľa sčítania ľudu z r. 1930 málo (čo sa dá predpokladať pri vysokej pôrodnosti hneď v prvých rokoch manželstva).

Napriek tomu nájdeme pomerne rovnomerné zastúpenie vo všetkých vekových kategóriách. Vydávali sa teda i vdovy s deťmi - napríklad v prípade, že videli šancu zabezpečiť pre svoje deti lepší život u nového muža. Inou možnosťou napríklad bolo, že rodičia zosnulého manžela - jediného syna, vzali k sebe do domu i ďalšieho manžela svojej

nevesty, ktorý vychoval ich vnúčatá, deti ich syna. Pri vydaji žien vo veku 42-47 rokov i viac boli deti z jej predošlého manželstva dospelé a schopné samy hospodáriť i bez matky. Vtedy mohla opäť opustiť rodinu a znovu sa vydať. Aj v tomto prípade musíme rátať s individuálnym charakterom i s majetkovými pomermi.

Nie vždy však mohla rodina zabezpečiť pracovné sily z vlastných radov. V tom prípade sa pristupovalo k získavaniu pracovných síl mimo rodiny.

Ani komplexné formy rodiny sa v niektorých prípadoch nezaobišli bez trvalejších pracovných síl získaných mimo rodiny. Počet členov rodiny nebol totiž jediným faktorom podmienujúcim prítomnosť cudzieho elementu v inak prevažujúcej forme rodinných domácností v Novej Bystrici. Musíme preto brať ohľad nielen na počet členov, ale i na štruktúru rodiny a kvalitatívne ukazovatele, ako bola napríklad veľkosť majetku jednotlivých gazdov a spôsob zamestnania (napr. v dome č. 336 išlo o komplexnú rodinu dvoch nerozdelených rovnocenných bratov, ktorí boli obaja majiteľmi rolí a mlyna) a s ním často spojená neprítomnosť niektorých členov rodiny (napr. v dome č. 303 bol manžel, za svojej prítomnosti doma gazda, v Amerike), ale napríklad i zdravotný stav členov rodiny.

V prípade chovu hovädzieho dobytku spojeného s individuálnym pasením to boli dlhodoboj najímaní sluhovia a slúžky, ktorí pochádzali najmä z obce, z chudobných, mnohohodných a často spríbuznených rodín. Toto riešenie súviselo so špecifickými pracovnými podmienkami pri chove dobytku (kŕmenie a dojenie po celý týždeň, nedeľu a sviatočné dni nevynímajúc, rovnako ako i noc - napríklad kvôli oteľovaniu sa, či rôznym chorobám statku). Nie je to sezónna práca, dobytok si vyžadoval starostlivosť po celý rok. Preto bolo najrozumnejším riešením najímať pracovné sily mimo rámca rodiny na dlhšiu dobu (minimálne jeden rok), ktoré sa stávali značne integrovanou súčasťou rodinného hospodárenia, a tak i rodinnej štruktúry.

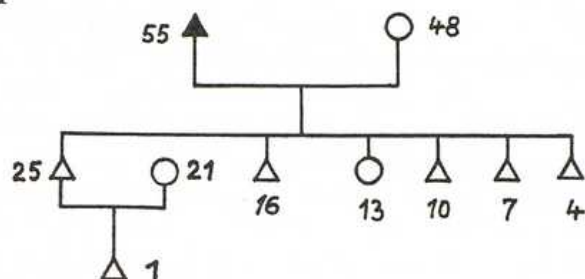
Služba nebola trvalým zamestnaním, u dievčat bolo toto obdobie spojené s "dievčením", u chlapcov s "mládenčením" približne do 18. roku života. Tento fakt potvrdzujú i informácie zo sčítania ľudu z roku 1930. V tomto roku bolo v obci 51 sluhov a slúžok, z toho v 7 prípadoch slúžili u rodín s roľníckym zamestnaním.³¹

Zvyšných 44 rodín malo spoločné, že v nich chýbala práve detská pracovná sila odrastenejších detí (pozri obrázok č. 3), ktoré bolo potrebné nahradiť z iných zdrojov. Tento fakt hovorí o význame pracovnej sily detí. Sluhovia a slúžky sa najímali na jeden rok a odmenou im bolo šatstvo, strava, strecha nad hlavou a naturálie, v medzivojnovom období niekedy i peniaze.

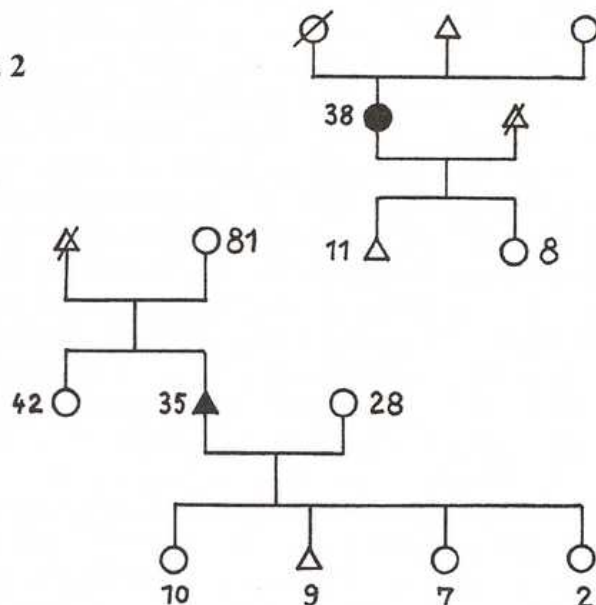
Okrem sluhov-pastierov a slúžok-pastierok v domácnostiach pracovali i "pomocnice" - domáce slúžky, ktorých najímanie súvisí s vyššie spomínanými faktormi ešte vo väčšej miere. Ich vek sa pohyboval približne v rovnakom rozmedzí ako u pastierov: 8 - 21 rokov.

Získavanie pracovných síl mimo rodiny prebiehalo v roľníctve iným spôsobom. Potreba pracovných síl podliehala oveľa viac ako pri chove dobytku sezónnosti poľnohospodárskych prác. Bohatší gazdovia v prípade potreby, ktorá bola vzhľadom na prírodné a klimatické podmienky Bystrickej doliny, ako aj celých Kysúc niekedy skutočne naliehavá, najímali chudobných gazdov, ich manželky či celé rodiny na rôzne práce (napr. sadenie, okopávanie a vyberanie zemiakov, kosenie sena, žatvu ...). Odmena nadobúdala rôzne formy: výpomoc s koňom (alebo so záprahom), celodenná strava, naturálie, v medzivojnovom období postupne i peniaze.

OBR. 1



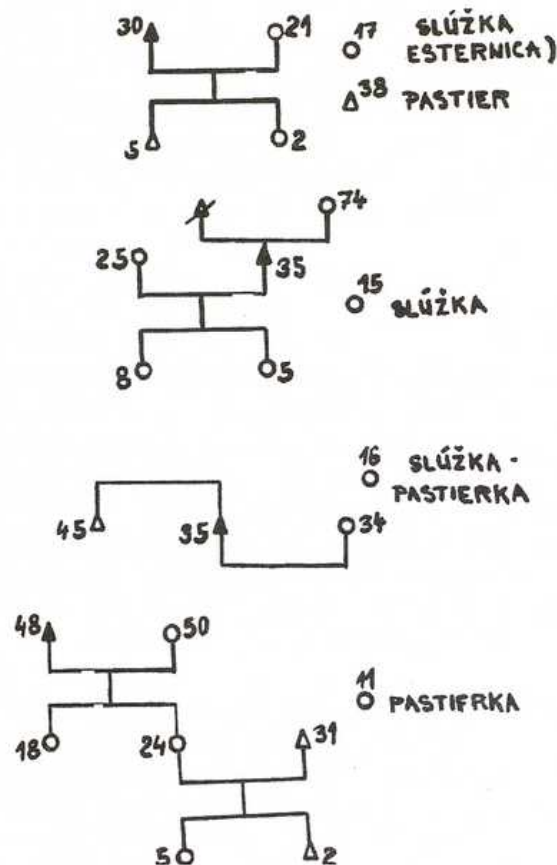
OBR. 2



Záverom

„... populační statistika je do jisté míry inventurou lidí...“ (Československá statistika v prvním desetiletí republiky. 1928). S týmto vyhlásením sa samozrejme dá súhlasiť do tej miery, do akej uznávame hodnotu sčítaní ľudu pre správu štátu. Ľudia však nepredstavujú len čísla usporiadané do rôznych množín a radov. Súhlasím s názorom Márie Kohútovej, ktorá v súvislosti s preferovanými a okrajovými záujmami historikov tvrdí, že je to práve „človek, ktorý tvorí dejiny, bez ktorého nie je ani politika, ani spotreba, nevytvára sa osídlenie“ (KOHÚTOVÁ, M. 1997:61). Je preto rovnako dôležité predstaviť si rôzne pohľady na človeka: ako na číslo v štatistike, ale aj súčasť širšej štruktúry, o čo som sa pokúsila vo svojom príspevku. Práve výskum založený na rôznych typoch prameňov prináša komplexný pohľad na spoločenské štruktúry, ako je napríklad aj rodina. Informácie získané z kvantitatívneho typu prameňov, ktoré napriek tomu považujem za veľmi obsažné a pútavé, majú ale pri výskume rodiny ohraničenú výpovednú hodnotu. Existujú aj iné, dôležitejšie javy rodinného života, ako sú sobášny vek, striedanie generácií a počet detí.

OBR. 3



Rozhodla som sa spojiť vo svojej štúdii dve hlavné línie. Prvá sa snažila o kritické zhodnotenie sčítania ľudu ako prameňa pre výskum rodiny a druhá predstavuje praktické použitie tohto prameňa pri výskume ekotypov rodiny. Pracovala som priamo so sčítacími hárkami, ktoré umožnili vykresliť štruktúry jednotlivých rodín. Tie som sa snažila obohatiť o informácie získané priamo z rozhovorov s obyvateľmi Novej Bystrice.

Kombinácia prameňov rôzneho druhu pomohla aj mne splniť zámer práce – odpovedať na otázky položené v úvode - aplikovať koncepciu ekotypov M. Mitterauera v etnologickom bádani (a to aj pre obdobie, ktoré tento autor do svojej koncepcie už nezahrnul).

V prípade kysuckej Novej Bystrice išlo o roľnícko-dobytkársku obec s voľným reťazovým osídlením. Pri oboch hlavných zamestnaniach obyvateľov sa rodiny snažili zabezpečiť pracovné sily z vlastných radov. Každý práceschopný člen rodiny (muži, ženy, manželské i nemanželské deti) bol tak jej dôležitou súčasťou. Ak z rôznych dôvodov tento predpoklad splnený nebol, postupovali pri nahrádzaní chýbajúcich pracovných síl rozličnými spôsobmi: k dobytku dlhodobo najímali pastierky a pastierov, kvôli zberu úrody sezónne najímali chudobnejších roľníkov.

Ukazuje sa, že štruktúra rodiny je prepojená s hospodárením a prírodným prostredím. Metódy etnologického výskumu navyše prinášajú pohľad na človeka ako na súčasť tejto štruktúry, a zároveň historický subjekt. Moja práca je len drobnou sondou do problematiky ekotypov a možností využitia kvantifikačných prameňov. Isto by bolo zaujímavé podobným spôsobom spracovať obce v iných regiónoch Slovenska a výsledky takýchto výskumov potom porovnať. Naskytá sa samozrejme i možnosť porovnať územia ležiace vo viacerých krajinách, keďže prírodné prostredie a s ním súvisiace zamestnanie obyvateľstva v určitých oblastiach nepozná často umelo vytvorené hranice štátov, ktoré vznikli až v priebehu 20. storočia.

POZNÁMKY

- 1 Rok 1804 priniesol v Rakúsku Patent o sčítaní ľudu, ktorý nariadil zachytávať každú domácnosť na samostatnom hárku. U každého jednotlivca sa zapisovalo meno, postavenie v domácnosti, pohlavie, stav, miesto narodenia a vek, náboženstvo a aspoň príslušnosť k profesijno-sociálnej skupine (EHMER, J. 1980:107). Táto štruktúra sa stala vzorom i pre sčítania ľudu v Uhorsku a ostala potom zachovaná až do konca trvania monarchie.
- 2 Arthur E. Imhof podáva v druhej kapitole svojej knihy prehľad vývoja historickej demografie v Európe, treba však poznamenať, že len v západnej, a krátku výberovú bibliografiu diel z ostatného sveta (IMHOF, A. E. 1977:12-35).
- 3 Bližšie pozri EHMER, J. 1980:106, 107.
- 4 „Fliegenbeinzählerei“.
- 5 EHMER, J., Heiratsverhalten, Sozialstruktur, ökonomischer Wandel. Göttingen 1991.
- 6 MITTERAUER, M., Ledige Mütter. Zur Geschichte unehelicher Geburten in Europa. München 1983, ten istý: Illegitimität in Europa. In: Historische Anthropologie 3, München 1985.
- 7 MITTERAUER, M., Ahnen und Heilige. Namengebung in der europäischen Geschichte. München 1993.
- 8 IMHOF, A. E., Lebenserwartungen in Deutschland, Norwegen und Schweden im 19. und 20. Jahrhundert. Berlin 1994.
- 9 PLAKANS A., Kinship in the past. An anthropology of European family life 1500-1900. Oxford 1984.
- 10 CAVALLI-SFORZA, L. + F., Verschieden und doch gleich. München 1984.
- 11 WEIGL, A., Die Wiener Totenbeschauprotokolle als Quelle zur Sozialgeschichte der Medizin. In: Pro Civitates Austriae. Nr. 2, Wien 1997; WINKLE, S., Geißeln der Menschheit. Kulturgeschichte der Seuchen, Düsseldorf. Zürich 1997.
- 12 Vo svojej štúdii hovorí o skúmaní mikroštruktúry v súvislosti s makroštruktúrou, o potrebe skĺbenia „hlbkovej analýzy správania sa konkrétnej osoby alebo malej organickej skupiny jednotlivcov so znakmi väčšieho spoločenstva“ (LANGER, J. 1995:119). Rodinná štruktúra samotná podľa neho „nemôže byť jediným zdrojom informácií pre určenie ekotypov, súčasne treba analyzovať z nej vychádzajúce hospodárske aktivity a ich postavenie v sociálnom prostredí signalizujúcim mieru úspešnosti v tomto konaní“ (LANGER, J. 1995:121).
- 13 Zborník Historická demografie; MAUR, E.: Základy historickej demografie. Praha, 1983; Kolektív autorov: Dětství, rodina a stáří v dějinách Evropy. Praha 1990; HORSKÝ, J. – SELIGOVÁ, M., Rodina našich předků. Praha 1997, tam pozri ďalšie.
- 14 M. Mitterauer nadväzuje na koncept ekotypov vytvorený škandinávskou školou kultúrnej antropológie. Rodinou ako produktom a tvorcom prostredia sa zaoberala i cambridgská skupina v prácach demografův, historikov a sociálnych antropológův.
- 15 “Unter “Ökotypen” werden dabei regional dominante Wirtschaftsweisen verstanden, wie sie

durch die Anpassung der Existenzsicherung an naturräumliche Gegebenheiten entstanden sind" (MITTERAUER, M. 1986:188).

- 16 Krstné matriky obsahujú nasledovné údaje: dátum narodenia a dátum krstu, meno a pohlavie dieťaťa, jeho legitimitu (či bolo narodené v "zákonitom" manželskom zväzku), meno a vierovyznanie rodičov krstného dieťaťa (pri slobodných matkách je písané meno jej otca), číslo domu popisné (ktoré v niektorých prípadoch chýba), meno krstných rodičov a ich vierovyznanie, meno osoby, ktorá dieťa pokrstila a napokon ostáva v poznámke miesto na údaje o konfirmácii, sobáši, vystúpení z cirkvi, smrti a pri deťoch slobodných matiek prípadné uznanie za legitímne zo strany otca či manžela matky. V sobášnych matrikách nájdeme informácie o dátume sobáša, meno sobášených, ich rodičov (i s údajom, či ešte žijú alebo nie) či pri ovdovených meno zosnulého partnera, číslo domu popisné, vierovyznanie, vek (zapísaný dátum narodenia alebo vek sobášených osôb), rodinný stav sobášených (slobodný či ovdovený), mená svedkov, sobášiaciho a informácie o ohláškach. V poznámkach sa nachádzajú údaje o stupni príbuzenstva. Tieto pramene používame najmä na doplnenie chýbajúcich údajov a nejasností vyskytujúcich sa v sčítacích hárkoch.
- 17 HAJNAL, J. 1965.
- 18 Pre obdobie feudalizmu treba rozlišovať tzv. "Kleinhäuslern" - "vlastníkov malých domov", ktorých spomína M. Mitterauer (MITTERAUER, M. 1986:198) a slovenských domkárov. "Kleinhäuslern" spravidla vlastnili i polia, poľnohospodársku pôdu hoci i malej výmery, a preto sa nedá určiť rozsah podielu ich nádeľníckej práce v rámci hospodárenia roľníckych rodín. Pre obdobie a územie, ktorého sa týka náš výskum, sa už jednotlivé vrstvy (domkári, hofieri) presne nerozlišovali. Za domkárov boli označovaní i majitelia pôdy malej rozlohy.
- 19 "Unterbäuerliche Schichten".
- 20 Rukopis hárkov sa v jednotlivých sčítacích obvodoch zhoduje, z toho vyplýva, že popisné archy vyplňovali jednotliví sčítací komisári, ako stanovoval aj spomínaný zákon. Navštevovali postupne všetky domy a byty vo svojom sčítacom obvode a zapisovali do hárkov potrebné údaje. V bývalom Uhorsku (na rozdiel napríklad od Čiech či Moravy, kde sčítacie hárky vyplňovali hlavy domácností) vyplňovali hárky komisári najmä kvôli obavám, že „dobrých 60% obyvateľstva nášho štátu nevedelo by ani pri najlepšej vôli správne vyplniť štatistickým úradom pripravený popisný hárok!“ (GRANATIER, A. 1940:130).
- 21 Za pomoc pri hľadaní odpovede na otázku pôvodu prechýľovania ženských priezvisk ďakujem Milanovi Majtánovi a Matejovi Považajovi z JÚLŠ, Bratislava.
- 22 Inštitúciu výmenku nám môže pripomínať informácia od respondenta (O.Š. 1915), ktorý spomenul svoj vlastný prípad: "Majetok sa d'ed'il, keď už umrel ten gazda. Ale moj otec urobil to tak, už sme išli do Čatce k notárovi a tam to prepísal na mňa fšetko. Zaplat'il sem poplatek. Ale otec tu mohol biť. To sme tam aj zapísali, že tu mohol biť až do smrťi. Majetok potom on ňemal nič." Išlo teda o dohodu medzi otcom a synom, ktorá sa ale netýkala ponechania si časti majetku ako v prípade, ktorý spomína z Riečnice P. Salner. Udalosť sa odohrala v období po 2. svetovej vojne.
- 23 Modus vyjadruje najfrekvencovanejšiu hodnotu v súbore. (Pozri HRABOVSKÁ, A. – SIGMUNDOVÁ, M. 1986.)
- 24 Markéta Seligová a Jan Horský v knihe Rodina našich předků uvádzejú definície P. Lasletta (HORSKÝ, J. - SELIGOVÁ, M. 1997:35 - 36). Treba upozorniť na rozdiel medzi triedením S. Švecovej a P. Lasletta. Pojem rozšírené rodiny používa ale P. Laslett vo svojom triedení inak ako S. Švecová. Za rozšírené rodinu považuje P. Laslett rodinu, ktorá obsahuje len jednu rodinu nukleárnu a okrem nej aspoň jednu osobu slobodnú a bezdetnú. Ja som sa priklonila k tejto definícii a nie k definícii S. Švecovej, ktorá pojem rozšírené rodiny považuje za súhrnný pre všetky rodiny, ktoré presiahli skladbu nukleárnej rodiny (teda tie, ktoré P. Laslett považuje za rozšírené - typ L4, ale i tie tvorené najmenej dvoma manželskými párami, ktoré P. Laslett nenazýva rozšírenými, ale "multiple" - zloženými či komplexnými rodinami - typ L5).

- 25 V sčítaní ľudu z r.1930 chýba v rodinách v Novej Bystrici viac ako 37 obyvateľov, z toho 23 mužov, 2 ženy, 6 manželských párov a jedna celá generácia vo veku rodičov (počet jej členov je neznámy). Ako som spomínala v časti venovanej kritickému zhodnoteniu prameňov, zadná strana sčítacieho hárku, určená na zapísanie práve osôb neprítomných nám, žiaľ, údaje o nich nepodáva. Vieme len o 5 mužoch, ktorí boli v čase sčítania v USA. Dá sa predpokladať, že i ostatní chýbajúci obyvatelia odišli za prácou do USA či iných krajín . Podľa Atlasu ČSR z r. 1935 to boli najmä Nemecko, Francúzsko, Kanada a Argentína (Atlas ČSR 1935: mapa č. 23). Podľa údajov z cirkevných matrik to boli najmä muži - synovia, ale i manželia a otcovia - od 18 do 40 rokov, teda v produktívnom veku a v plnom rozkvele síl. O doplnkových zamestnaniach pozri napr. PRANDA, A. 1965, 1966.
- 26 Podľa Atlasu ČSR z r.1935 (mapa č. 20) patrili Kysuce k oblastiam s najvyššou pôrodnosťou v celej medzivojnovnej ČSR (na 1000 obyvateľov pripadlo 48,5 živo narodených detí za rok). I medzi oblastami rodín s početnými deťmi (kde počet živo narodených detí bol 7 a viac) boli na poprednom mieste. Treba ale zdôrazniť, že to, že sa deti živo narodili, nemuselo znamenať, že živé prežili celé detstvo i čas dospievania, najmä v daných prírodných a hygienických podmienkach.
- 27 Počet nemanželských detí je vyšší ako počet slobodných matiek, pretože v mnohých prípadoch bola slobodná matka viacnásobnou slobodnou matkou (najvyšší počet detí bol v takomto prípade 3).
- 28 Počet nemanželských detí slobodných matiek je podľa Atlasu ČSR z r.1935 oveľa vyšší v Čechách ako na Slovensku. V rámci celej ČSR nadobúdajú počty nemanželských detí v oblasti Kysúc stredné hodnoty (25,2 detí na 1000 nevydatých žien v reprodukčnom veku za rok). Ak sa na tieto hodnoty pozrieme len v rámci Slovenska, patria k hodnotám najvyšším (mapa č. 20).
- 29 Napriek tomu, že takmer všetci obyvatelia boli vychovávaní v rímskokatolíckej viere sa zdá, že viera nemala rozhodujúci vplyv na nepriaznivé posudzovanie predmanželských sexuálnych vzťahov. Vieru Kysučanov hodnotil I. Hálek takto: "Náboženské výkony plní sa sice s úzkostlivou svedomitostí, ale vnútorného, duchovného, v pravde náboženského života není..." (HÁLEK, I. 1903:242).
- 30 Boli to hájnik, dvaja hostinskí, obchodníčka, obchodník, krajčírka a farár.

LITERATÚRA:

ATLAS ČSR. Praha 1935.

BOKESZ, F.: Obyvateľstvo Slovenska pred 150 rokmi. In: Slovenská liga, č. 10, roč.17, 1940.

Obyvateľstvo Slovenska na začiatku 19. storočia. In: Slovenská liga, č.1-2, roč.18, 1941.

BOTÍKOVÁ, M. - JAKUBÍKOVÁ, K. - ŠVECOVÁ, S.: Tradície slovenskej rodiny. Bratislava 1997.

Československá statistika v prvém desetiletí republiky. Praha 1928.

ČÍČELOVÁ, M.: Rodina v malomestskom garbiarskom prostredí. (Príklad Brezovej pod Bradlom v 1. polovici 20. storočia), diplomová práca. Bratislava 2000, tiež Rodina v garbiarskom prostredí. In: Etnologické rozpravy, č. 1, 2001.

EHMER, J.: Volkszählungslisten als Quelle der Sozialgeschichte. In: Wiener Geschichtsblätter. Beiträge zur Sozialgeschichte des 19. Jahrhunderts. Jahrg. 35, Wien 1980.

- HAJNAL, J.: European Marriage Patterns in Perspective. In: Population in History. Ed. by D. G. Glas and D. E. C. Eversley. London 1965.
- GRANATIER, A.: Sčítanie a sčítaní. In: Slovenská liga, č. 9, roč. 17, 1940.
- HÁLEK, I.: Črta ze severního Trenčianska. Hlas, roč. 5, 1903.
- HORSKÝ, J. - SELIGOVÁ, M.: Rodina našich předků. Praha 1997.
- HORVÁTH, P.: Prvé sčítanie ľudu v Slovenskej republike. In: Slovenská liga, č. 9, roč. 17, 1940.
- HRABOVSKÁ, A. - SIGMUNDOVÁ, M.: Štatistické metódy v etnografii. In: Národopisné informácie, č. 2, 1986.
- IMHOF, A. E.: Einführung in die Historische Demographie. München 1977.
- KALIBOVÁ, K.: heslo "sčítaní ľudu" (pozri aj ďalej). In: VODÁKOVÁ, A.: c. d. 1993.
- KOHÚTOVÁ, M.: Bibliografia slovenskej historickej demografie do roku 1988. In: Historická demografie 15, Praha 1991.
- Súčasný stav demografického bádania na Slovensku. In: Historický časopis 45, Bratislava 1997.
- KRIŽAN, P.: Príspevok k rozšíreniu a vzrastu Slovakov. In: Slovenská liga, č. 1-2, roč. 18, 1941.
- LANGER, J.: Pojem ekotyp a metodologické problémy jeho vymedzenia. In: Slovenský národopis, roč. 42, č. 1, 1994.
- Štruktúra rodiny ako syntéza znakov ekotypu. In: Stredoeurópske kontexty ľudovej kultúry na Slovensku. Bratislava 1995.
- LÁRIŠOVÁ, P.: Židovská komunita v Bratislave. Bratislava 2000.
- LEHNERS, J.-P.: Achtung Bias! Anmerkungen zur angeblich pedantischen "Fliegenbeizählerei" in der Historischen Demografie. In: Wiener Wege der Sozialgeschichte. Band 30. Wien 1997.
- MANNOVÁ, E.: Society in Slovakia. The Transformation of Estates Structures into Civil Structures. In: Mannová, E.: A Concise History of Slovakia. Bratislava 2000.
- MAUR, E.: Základy historickej demografie. Praha 1983.
- MITTERAUER, M.: Illegitimität in Europa. In: Historische Anthropologie 3, München 1985.
- MITTERAUER, M.: Formen ländlicher Familienwirtschaft. In: Ehmer, J. - Mitterauer, M.: Familienstruktur und Arbeitsorganisation in ländlichen Gesellschaften. Wien 1986.
- POVAŽAJ, M.: Tvorenie ženských priezvisk v spisovnej slovenčine. In: Kultúra slova, roč. 17, č. 8. r. 1983.
- PRANDA, A.: Príčiny vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach. 1. Slovenský národopis, 13, č. 4, 1965.
- PRANDA, A.: Príčiny vzniku a rozvoja doplnkových zamestnaní na Kysuciach. 2. Slovenský národopis 14, č. 1, 1966.
- SČÍTANIE ĽUDU Z R.1930, materiály uložené v Národnom archíve SR.
- SIGMUNDOVÁ, M.: Vybrané problémy etnografického výskumu rodiny. In: Slovenský národopis 30, č. 2, 1982.
- VLÁDNE NARIADENIE č. 86 zo dňa 26. júna 1930 o sčítaní ľudu v roku 1930.
- VLÁDNE NARIADENIE č. 592 zo dňa 30. októbra 1920.
- VODÁKOVÁ, A.: Demografie (nejen) pro demografy. Sociologické pojmosloví, 2. zv. Praha 1993.
- ZÁKON O SČÍTANÍ ĽUDU č. 256 zo dňa 8. apríla 1920.

ON CENSUS FROM YEAR 1930 AS A SOURCE FOR FAMILY STRUCTURE RESEARCH (a CONTRIBUTION TO THEORY OF ECOTYPES)

Summary

Two major lines can be traced in the article. The first one deals with a critical view on population census as a source in the area of ethnological and social-historical research, while the second concentrates on the use of this source in the family structure research according to the theory of ecotypes.

The official count of inhabitants of a certain region or country or the so-called census belongs to the group of quantitative sources. It provides an insight into the structure of the population in a special time instant. With other words it reflects a static picture of the society on the contrary to different sorts of registers like for example official lists of births, marriages and deaths. These lists perceive and record the changes of population in the course of time. As a source of information the census offers a whole string of benefits, for instance the opportunity of using statistical quantifying methods during the evaluation procedure. At the same time it allows the concentration on the individual cases.

There exist more possibilities how to deal with the information gained from census sheets, the so called aggregative method rests in work on several demographic phenomena, the next approach resides in processing individual sheets and results in the formation of different graphs of family structure and the third method produces genealogical tables.

The theoretical base of this article is the concept of ecotypes developed by Scandinavian cultural anthropologists and Austrian social historians. It is based on the premise that the local dominance of different modes of production is dependent on the exploitation of specific natural resources of the physical environment. This approach is enriched by the results originating from fieldwork in the Nord-western Slovak region Kysuce, Nová Bystrica village. The combination of various sorts of written and oral sources (census from 1930, marriage, birth and death registers, village chronicle and interviews with local inhabitants) allowed to show a quite exact family structure in the first half of 20th century and its relationship to labour organisation in agricultural society connected with the natural environment. The research showed that in the two major occupations of the inhabitants of Nová Bystrica – peasantry and cattle raising, the necessity of labour forces was satisfied in prevailing cases with the family members. If this solution was not possible, the family decided to hire fixed stock of permanent workers in cattle raising meanwhile in the case of the peasantry the missing labour forces were hired short-term during the period of summer work-harvest.

The aim of the work was also to present how fruitful the mentioned combination of qualitative and quantitative sources, showing the structure of the family and relationships existing between individual members, can be.

Táto štúdia vznikla na základe diplomovej práce „Rodina – jej štruktúra a hospodárenie v súvislosti s prírodným prostredím“, ktorej školiteľkou bola doc. PhDr. Marta Botíková, CSc. Diplomovú prácu som obhájila v roku 1999 na Katedre etnológie FiF UK v Bratislave.

Vydáva Ústav Slovenskej akadémie vied v Slovak Academic Press, spol. s r.o.

Ročník 50, 2002, číslo 1

Hlavná redaktorka:

PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:

PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Tatiana Podolinská, PhD.,

Redakčná rada: Doc. PhDr. Ľubica Droppová, CSc., Univ. prof. Dr. Anna Divičanová, CSc. Drh.b., Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist, Doc. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, Doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., Prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, CSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc., PhDr. Miroslav Válka, PhD.

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozširuje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:

Slovak Academic Press, spol. s r. o. P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences

Vol. 50, 2002, Number 1

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of Editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P. O. Box 57, Nám. Slobody 6, 810 05 Bratislava, Slovakia
and SLOVART G. T. G. Ltd., Krupinská 4, P. O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences

Année 50, 2002, No 1

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften

Jahrgang 50, 2002, Nr. 1

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616

SAP
SLOVENSKÝ
NÁRODOPIIS
